

Sprog i Norden

Titel: Nokre synspunkt på den skandinaviske sprog-situasjonen frå norsk synsstad

Forfatter: Arne Torp

Kilde: Sprog i Norden, 2013, s. 1-10 [i hæftet: s. 83-92]

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>



© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nokre synspunkt på den skandinaviske språksituasjonen frå norsk synsstad

Arne Torp

Artikkelen drøftar først ei presisering av den terminologien ein bør bruke når ein snakkar om språk i Norden. Deretter blir det nemnt at somme av og til heng fast i gamle førestellingar om korleis språkforholda var i mellomalderen og meiner dermed at forholda er slik også i dag. At nynorsk er eit skandinaviske språk blir presisert, og at færøyingane forstår skandinaviske språk best av alle fordi dei lærer dansk på skolen. Derimot er nordmennene er best i grannespråksforståing fordi norsk ligg mellom dansk og svensk – nærmast dansk i skrift, men mykje nærmare svensk i uttale. Dette gjer at nordmenn og svenskar forstår kvarandre bra munnleg, mens både nordmenn og svenskar har problem med dansk talespråk.

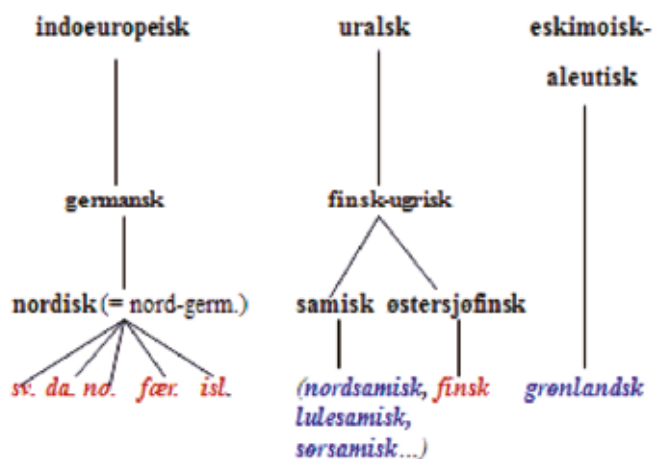
*Artikkelen går så over til å drøfte praktiske konsekvensar av desse forholda for praksis med teksting og eventuell dubbing av skandinaviske filmar og TV-program i grannelanda, der forfattaren har ei viss forståing for at det kan vere greitt med teksting av nabospråk, men at ein i Noreg gjerne kunne tekste danske innslag på dansk, fordi den språklege avstanden er så liten i skrift. Derimot er forfattaren sterkt imot **dubbing** av svenske barneprogram, fordi det å forstå svensk bør vere ein del av allmenndanninga for norske ungar før dei kan lese!*

Språk i Norden, nordiske og skandinaviske språk

Når folk snakkar om språkforståing i Norden, blir det ikkje alltid gjort klart kva ein meiner med dei omgrepa som blir brukte. Dersom ein med nordiske språk meiner alle dei språka som tradisjonelt blir snakka i dei landa som høyrer til det kulturelle og politiske området Norden, er det heilt klart at fleire av desse språka ikkje på nokon måte er innbyrdes forståelege – tvert imot er dei svært ulike, ettersom dei har heilt ulike opphav. Figur 1 nedanfor viser det tradisjonelle språkmangfaldet i Norden:

Som me ser her, blir det tradisjonelt tala språk av tre ulike språkfamiliar i Norden. Men det er berre dei *nordgermanske* språka som til vanleg blir kalla nordiske; samisk (med mange undergrupper), finsk og grønlandsk kallar me ikkje nordiske, men dei er *språk i Norden*, akkurat som dei nordiske. – Dei nordiske språka er det naturleg å dele inn vidare slik som figur 2 viser:

Språk i Norden i dag – språkfamilier og undergrupper



nordisk



Inndeling av moderne nordiske talespråk basert på innbyrdes likhet

Figuren viser at det avgjerande skiljet innanfor dei nordiske språka i dag, går mellom dei øynordiske språka, *islandsk* og *færøysk*, på den eine sida og dei *skandinaviske* språka *norsk*, *svensk* og *dansk* på den andre. Opphavleg, dvs. fram til slutten av vikingtida (ca. år 1000) blei alle nordiske språk snakka i *Skandinavia*, dvs. *Danmark*, *Noreg* og *Sverige*. Islandsk og færøysk er norske utvandarmål, og fram til ut på 1300-talet var det liten skilnad på talemålet i Noreg og på øyane ute i Atlanterhavet, men i dag er islandsk og færøysk heilt klart det me kallar *avstandsspråk* for folk i Skandinavia, dvs. språk som ein må lære for å kunne skjøne eller snakke.

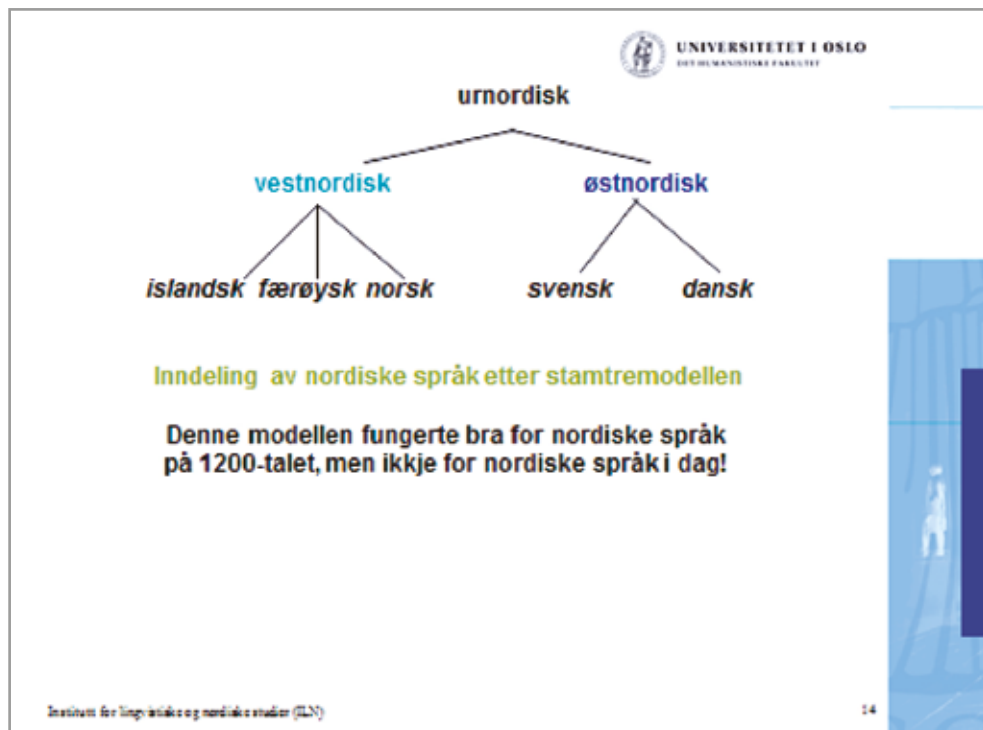
Islandsk og færøysk er heller ikkje innbyrdes forståelege i tale, men til ein viss grad i skrift, og det er mest på grunn av at færøysk har ein ortografi som gjer at skriftspråket liknar sterkt på islandsk. Avstanden mellom øynordisk og skandinavisk er markert med ein tjukk strek i figur 2 og avstanden mellom dei to øynordiske måla med ein noko tynnare strek.

Dei skandinaviske språka er derimot det ein kallar grannespråk, dvs. at dei både skriftleg og munnleg fungerer slik at skandinavar tradisjonelt reknar med at morsmålet blir forstått av andre skandinavar.

Nordiske språk mellomalderen og i dag

I mellomalderen var alle nordiske språk grannespråk, slik at t.d. islendingen Snorre Sturlason, som levde 1175-1242, kunne reise til Noreg og snakke med folk utan problem, men slik har det ikkje vore på lenge. Det verkar derfor heilt merkeleg at ein svensk professor i nordisk språkvitenskap så seint som i 1942 kunne hevde om nordisk språkforståing at "en svensk och en riksmålstalande norrman förstår väl varann bäst"; men at det dessutan var slik at "*därnäst lätt torde den språkliga umgängelsen förlöpa mellan en nynorsktalande norrman och en islänning.*" (*Hjalmar Lindroth: De nordiska systerspråken* 1942 s. 14).

Det siste veit alle som kjenner noko til norsk og islandsk, er reint sprøyt, og dette ville nok heller Lindroth aldri har påstått, dersom han ikkje hadde fått innpoda den lærdommen at islandsk og norsk er *vestnordisk*, mens svensk og dansk er *austnordisk*, og ettersom norsk bokmål/riksmål byggjer på dansk, må jo bokmål og svensk likne mykje meir på kvarandre enn nynorsk og svensk, og dermed meinte han at dei nordiske språka burde delast inn som i figur 3:



Denne inndelinga var nok rett i på Snorre Sturlasons tid, men slett ikkje i dag. Når det gjeld talemålet, liknar faktisk all norsk – både bokmål, nynorsk og norske dialektar – mykje meir på svensk enn på dansk, jf. figur 2, der svensk og norsk blir rekna saman som *nordskandinavisk*: Danskar flest høyrer faktisk ikkje skilnad på tala norsk og svensk. Og islandsk er i alle fall eit framandspråk for alle skandinavar.

Sanninga om nynorsk og svensk – og norske skoleelevars syn på saka

Nynorsk er derimot slett ikkje vanskeleg å forstå for svenskar – i ei nordisk undersøking frå 2003 viste det seg tvert imot at svenske ungdommar forstod ein nynorsk tekst litt betre enn den same teksten på bokmål. Rett nok visste dei ikkje at teksten var på nynorsk, berre at han var på *norsk*. Dermed fekk dei ikkje mobilisert eventuelle fordommar mot nynorsk, som det visstnok finst ein del av i Sverige.

Norske skoleelevar meiner derimot at svensk og nynorsk liknar *meir på kvarandre enn bokmål og svensk*. Såleis dukkar det ikkje reint sjeldan opp svenske ord hos norske elevar som er usikre i nynorsk. Eit døme som fleire lærarar har observert i elevarbeid, er ”nynorskordet” sambelde, som verken finst på

svensk eller norsk, for på bokmål og nynorsk heiter det som kjent *samfunn*, og på svensk er det tilsvarende ordet *sambälle* – norske elevar har jo ikkje peiling på svensk skriftspråk, men talemålet har dei fleste eit forhold til, og når nynorsk og svensk lyder så likt, bør jo nynorskordet vere *sambelde*.

Færøyingane er best i skandinavisk, men nordmennene er best i grannespråk, for "Norwegian is Danish spoken in Swedish."

I ei gransking frå 2003 der ein undersøkte kor godt folk i heile Norden forstod skandinaviske språk, viste det seg at færøyingane var dei flinkaste. Men grunnen til dei gjorde det så godt, var i nok ikkje at morsmålet er færøysk, men det at dei lærer *dansk så grundig på skolen: "Færøsk er hovedsproget, men dansk skal læres godt og omhyggeligt", står det i den færøyske heimestyreløva frå 1948. Og det gjer altså dei færøyske skoleelevane framleis.*

Dei som derimot både i 2003 og i alle andre tidlegare undersøkingar av skandinavisk grannespråksforståing kjem best ut av dei skandinaviske nasjonane, er nordmennene, og det er nok ikkje på grunn av det dei har lært på skolen, men rett og slett fordi dei er så heldige å vere norske. Den norsk-amerikanske språkmannen *Einar Haugen* (1906-1994) har beskrive forholdet mellom dei skandinaviske språka slik:

When Norwegians and Swedes communicate orally, they can tell what word is being spoken, though they may be uncertain of its meaning [t.d. er svensk *affär* ikkje det same som norsk *affære*]. When Norwegians and Danes communicate, they have to listen hard to be sure what word the other is using, but once they get that, they usually know what it means [det skrivne ordet *meget* blir t.d. uttala heilt bokstavrett på norsk, men som "maieð" på dansk]. Or as one wit has put it: Norwegian is Danish spoken in Swedish.

Haugen: "Danish, Norwegian and Swedish" (1990)

Av dette sitatet kan ein altså få inntrykk av at det er liten avstand mellom skrift og tale på norsk, og det stemmer, trass i at norsk bokmål som sagt byggjer på dansk. Og slik har det vore i alle fall sidan den norske overklassa begynte å rette talemålet sitt etter dansk skriftmål, truleg på 1700-talet. Den danskfødde presten *J.N. Wilse* (1735-1801) skreiv t.d. slik i *Spydebergs Beskrivelse* 1779:

Den ziirligste og meest skriftmessige Mund-art falder ved Christiania, og i Christiania tales det smukkeste Dansk, dog blander sig nogle faae

provincielle Ord iblandt. [t.d. *Gut i staden for Dreng eller Fos for Vand-fald*] Det Sprog de fornemmere i Christiania tale, er baade det netteste i Udtale og nærmer sig meest til Hovedsproget som bruges i Skrift.

Og i dag er nok dansk talemål blitt ein god del "verre" enn på 1700-talet. Om ein t.d. tek dei fire bokmålsorda *bærer* (= ein berar, dvs. ein som ber), *baker* (ein bakar), *bære* (*å bere*) og *beger*, så blir dei uttala akkurat som dei er skrivne. På dansk er skrivemåten av dei fire orda som på bokmål, med unntak av *baker* og *beger*, som blir skrivne som *bager* og *bæger*. Men i talemålet er det annleis: Normal uttale på dansk er faktisk at alle fire orda lyder heilt likt – som "bɛå". Konklusjonen må dermed bli at dersom *dansk skriftspråk* skal vere målestokken for kva som er "det smukkeste dansk", snakkar framleis mange nordmenn betre dansk enn danskane!

Skandinavisk grannespråskommunikasjon er i praksis munnleg

Situasjonen i dag er slik at den skandinaviske grannespråskommunikasjonen i praksis er i all hovudsak *munleg*. Det er nemleg eit sørgjeleg faktum at skandinavar les lite av blad og aviser på grannespråka, og skjønnlitteraturen blir lesen i omsetjing. Den munnlege kommunikasjonen går stort sett greitt mellom nordmenn og svenskar; i alle fall synest nordmenn at svensk er både lett og pent, medan svenskar har støre problem med norsk.

Derimot har både nordmenn og svenskar problem med den danske uttalen, men svenskane forstår minst, for dei har også problem med ordtilfanget i dansk, mens nordmenn knapt merkar skilnaden på ein skriven tekst i Aftenposten og Berlingske Tidende. Derimot kjem skilnadene dramatisk fram etter eit par ord om teksten blir lesen opp.

Pedagogiske konsekvensar for den norske skolen

Kva slags pedagogiske konsekvensar skal ein så trekkje av dette i norsk skole? Etter mitt syn er det liten grunn til å bekymre seg for at folk ikkje forstår svensk her i landet, for det gjer dei aller fleste, når det gjeld talespråket. Merkeleg nok er det derimot mange som synest det er vanskeleg å *lese* svensk, noko som eigentleg er rart, for det er ingen stor avstand mellom skrift og tale på svensk. Her kan det vere grunn til å tru at det er øving som manglar, for dersom ein har vant seg til dei svenske bokstavane *ä* og *ö* og blitt fortruleg med at svenskane skriv t.d. *bakke* som *backe*, bindeordet og som *och*, eller (litt verre) *kjekk* som *käck* og verbet *utgi* eller *utgje* som *utge* og så bortetter, så bør ikkje svensk skriftspråk vere noko verre enn talemålet. Men ettersom skrivemåten

kan vere ei lita hindring, kan det truleg vere lurt å la elevane lese svensk tekst høgt, for då høyrer dei at det blir berre heilt vanleg svensk, som dei fleste som sagt forstår svært godt.

Med dansk er det mykje verre, for danskane snakkar som kjent ikkje ”dansk”, dersom ein trur at skriftmålet er eit uttrykk for korleis dansk talemål lyder. Her nyttar det altså lite å la elevane lese dansk skrift, for med vår norske lesetradisjon vil dei dermed lese teksten om lag som om det hadde vore bokmål, rett nok med nokre ”skrivefeil” og eit og anna sært ord som *smukt* og *nemt* i staden for *pent* og *lett*. Ein slik tekst er sjølvstøtt lett å forstå, men noka oppleving av korleis dansk *tale* lyder, får lesaren ikkje.

Dansk skal ikkje lesast, men høyrast

Skal ein lære noko om dei verkelege skilnadene mellom norsk og dansk, er det altså berre talemål som duger, og det finst det heldigvis mykje av å få tak i, med alle dei flotte TV-seriane og filmene som danskane har produsert i dei seinare åra. På NRK-TV blir jo alle ikkje-norske program teksta, og det synest eg er heilt i orden; for dei teknisk ørlite avanserte kan ein jo få teksting på alle program, og det kan jammen ofte trengast for oss som er både gamle og tunghørde, og det gjeld så menn også norskspråklege program med utydeleg eller rask tale eller mykje bakgrunnsstøy.

Når det gjeld spesielt *danske* program, meiner eg derimot at det kunne vere ein ide å bruke *den danske originalteksten*, og ikkje lage ei norsk omsetjing. Og grunnen er sjølvstøtt den at skriven dansk er noko heilt anna enn tala dansk – norske sjåarar ville knapt nok merke skilnaden om tekstinga er på dansk. Likevel vil jo originalteksten liggje nærmare det som blir sagt, og dermed vil folk oppdage at dei rare lydane som danskane uttalar, faktisk på underleg vis svarar til ord og setningar som liknar på gammaldags norsk bokmål/riksmål – før 1907 eksisterte det jo ikkje noko offisielt skilje i skrift mellom norsk-dansk i Noreg og ”dansk-dansk” i Danmark – og danskane skriv framleis stort sett på same måten – det er berre talemålet deira som blir stadig ”verre”... Her ligg det eit enormt uutnytta pedagogisk potensial, som dessutan er heilt gratis – originalteksten finst jo der frå før – det er berre å ta han i bruk også her i landet!

Nei til ”eksklusiv” teksting av svenske deltakarar i skandinaviske samtaleprogram

Å tekste svensk på svensk, er derimot ingen vits – dei vanskane nordmenn har med svensk, blir stort sett ikkje mindre om ein får tekst attåt – svenske glosar blir ikkje enklare om ein får dei serverte skriftleg: Ein blir ikkje klokare

på kva slags bærsortar det er tale om når ein får *lingon*, *ballon*, *hjorton* og *smultron* i skrift– her duger berre *tyttebær*, *bringebær*, *molter* og *markjordbær*. Eg er altså ikkje prinsipielt mot teksting på *norsk* av svensk tale. Det eg derimot likar svært dårleg, er ein tradisjon som det no heldigvis ser ut til å bli slutt meir slutt på, nemleg at ein ikkje har teksting i norsk-svenske program så lenge ein norsk programleiar fører ordet, men med ein gong ein svenske seier så mykje som "jaha", så kjem tekstinga på med det same. Denne praksisen synest eg er ei heilt unødvendig måte å framandgjere eit skandinavisk språk på som nordmenn flest skjønar veldig godt. Skal det tekstast i skandinaviske TV-program, bør tekstinga gjelde *alle* deltakarane i ein samtale, utan omsyn til kva for skandinavisk språk dei talar.

Dubbing for vaksne: fy!

Til slutt eit par ord om det kanskje mest kontroversielle: Dubbing. Der vil eg for det første seie at eg er takksam for å leve eit så lite språksamfunn at dei som styrer med programma, ikkje ser det som økonomisk forsvarleg å dubbe alle utanlandske program som blir sende i norske bildemedium. På den måten lærer nordmenn, utan at dei så å seie merkar det, ei mengd framandspråk, først og fremst engelsk, sjølv sagt, fordi det aller mest av det me ser og høyrer i massemedia er på det språket, men dei interesserte kan også få høyre andre språk, og dersom ein kan litt frå før, kan ein bli betre av å sjå t.d. film med teksting på norsk. Eg trur nok også det er ganske mange nordmenn som ser utanlandske filmar på svensk TV, og då får dei jamvel svensk *skriftspråk* i teksten, og det er det som nemnt mange som meiner dei har problem med, men her får dei det i alle fall – og med utanlandsk tale i tillegg.

Eg er overtydd om at den norske og skandinaviske praksisen med teksting og ikkje dubbing gjer oss meir språkmektige enn folk i store europeiske språksamfunn, der all utanlandsk tale blir dubba, kanskje fordi dei som styrer med bildedia meiner at folk i desse språksamfunna er å lesesvake at dei ikkje greier å lese ein skriven tekst samtidig som dei skal sjå på bilda. Eg vil takke mediestyresmaktene i våre nordiske språksamfunn for at dei har så stor tillit til lesedugleiken hos vaksne at dei held seg unna slik dubbing. Det ville vere eit alvorleg slag, ikkje berre mot den skandinaviske språkfelleskapen, men også mot kunnskapen i framandspråk, om me skulle gå over til den fordummande dubbinga dei driv med i store språksamfunn – *fordubbing*, som eg gjerne kallar det.

Dubbing for småungar? tja – men aldri svensk!!

Men kva så med utanlandske program for små ungar som ennå ikkje har lært

å lese? Dersom ein krev at småungar skal kunne forstå alt som blir sagt i eit TV-program med tale på eit språk ein ikkje kan vente at dei skjønar, er det sjølv sagt ikkje anna enn dubbing som hjelper. Spørsmålet er berre om dette er eit realistisk krav: Alle småungar er jo vane med at dei berre forstår ein del av det som blir sagt rundt dei. Det gjeld jo for så vidt oss alle, men småungane er endå meir innstilte på dette, og dessutan lærer dei jo mykje fortare enn oss gamlingane over 20. Likevel trur eg nok det kan vere lurt å dubbe utanlandske fjernsynsprogram som er mynta på ungar under skolealder, men då gjerne slik at personane får snakke ulike norske dialektar, slik at også ungar i Oslo blir merksame på at ikkje alle snakkar akkurat som dei – alle som ikkje snakkar austlandsk, veit veldig godt at mange andre snakkar annleis. Ein slik dialektopen praksis vil kunne bidra til at nordmenn også i framtida vil vere dei beste i skandinavisk grannespråksforståing.

Det mest effektive tiltaket eg kan tenkje meg for å *øydeleggje* den skandinaviske språkforståinga, ville vere å gå inn for *dubbing* av svenske program for norske ungar. Då døtrene mine vaks opp her i Oslo-området på 1980-talet, var svensk *Barn-TV* ein like sjølvsgd del av mediekvardagen deira som det tilsvarende norske programmet. Å dubbe filmar om *Pippi Långstrump* eller *Emil i Lönneberga* for norske ungar ville etter mitt syn vere kulturelt hærverk og eit steg mot rasing av den norsk-svenske språkfelleskapen, som er den mest robuste lekken i den skandinaviske grannespråksforståinga. Alle gode krefter bør stå saman for å sikre at dette aldri vil skje!

Summary:

The term Nordic languages is often used ambiguously. In this article the author tries to clarify the notions according to figure 1 and 2 above: Figure 1 includes all languages spoke in the Nordic countries, grouped together in three different language families. In the author's terminology only the North Germanic group is called *Nordic* (nordisk), others call it *Scandinavian*, because the area where these languages were originally spoken, was (only) Scandinavia. . In figure 2 an important distinction is made within the Nordic group between the *Scandinavian* (in some linguistic literature also called Mainland or Continental Scandinavian) group of mutually intelligible languages (Danish, Norwegian and Swedish) and the *Insular Nordic* languages (Faroese and Icelandic). Scandinavian and Insular Nordic must be regarded as languages by distance (Abstandsprachen) today despite their common origin about 1500 years ago. U

Up until around 1300 all Nordic languages may have been mutually intelligible, Faroese and Icelandic being emigrant languages from Norway in the Viking age, and therefore originally most closely related to Norwegian (cf.

figure 3). However, figure 2 is the relevant representation of the relationship between the *modern* languages.

Norwegian Bokmål is historically seen a norwegianized version of the Danish written language from the time when Norway was in a political union with Denmark. For that reason Norwegian and Danish are very similar as written languages but in pronunciation Norwegian and Swedish are much closer. That is the reason for the Norwegian-American linguist Einar Haugen's somewhat humorous statement (cited in English in the text above) that "Norwegian is Danish spoken in Swedish".

In 2003 a research project of Nordic language comprehension among secondary school students showed that the Faroese had the best total understanding of Scandinavian languages among all Nordic nations. The reason for this is that Danish is an important subject in Faroese schools. On the other hand, in the countries where a Scandinavian language is the native tongue, little attention is paid to the neighbour languages in schools, so the understanding will then depend on a more general Scandinavian competence. It then turned out this time as in previous investigations that the Norwegians are superior because of the intermediate position of Norwegian between Danish and Swedish; cf. the citation from Haugen.

The article then discusses from a Norwegian perspective the necessity of subtitles or dubbing in TV-productions or movies from other Scandinavian countries. The author sees a certain justification for Norwegian subtitles in Swedish movies because of the rather frequent lexical differences between the languages, whereas he suggests that Danish movies possibly could have subtitles in Danish, because practically all differences between Danish and Norwegian are phonetic, and these differences are effectively masked in writing because of the conservative Danish spelling. The author finally takes a firm stand against dubbing of Swedish TV productions for children, stating that in his view understanding of Swedish should be regarded as a part of the common knowledge of every Norwegian preschool child!

Referansar

Om språk i Norden og nordiske språk: <http://eplads.norden.org/nordens-sprak/>

Om nordisk og skandinavisk språkforståing: http://www.nordisk-sprakrad.no/nsr_internordisk.htm

Arne Torp er pensjonert professor i nordiske språk frå Universitetet i Oslo